

соответствии с возрастными особенностями и национальными потребностями школьников учащихся в УССР.

Ключевые слова: школьный учебник, учебная книга, содержание образования, обществоведческое образование, дифференциация.

Summary
N.M.Gupan

School Textbook as a Source of Study of Differentiation of Content of Social Science Subjects (40 – 50s of XX Century)

The article deals with the questions of study differentiation by means of school textbook in 40-50s of the XX century. Changes in the national textbooks making in the context of changes in the educational paradigm are explained. Directions of external differentiation by the age peculiarities of pupils and national needs of pupils in the USSR are examined.

Key words: school textbook, appliance, textbook, the content of education, social science education, differentiation.

Дата надходження статті: «З» жовтня 2013 р.

УДК 377.3(477.7)(09)

О.І.ДАНИЛОВА,
здобувачка
(м.Херсон)

Аналіз наукових досліджень у галузі професійно-технічної освіти України (друга половина ХХ століття)

У статті розкрито сутність і проведено теоретичний аналіз низки досліджень науковців радянського періоду та сучасності щодо розвитку професійно-технічної освіти України другої половини ХХ століття. Головною особливістю історії розвитку профтехосвіти за радянської доби було те, що дана проблема розглядалася крізь призму партійної історіографії. З проголошенням незалежності України, ситуація в історичних дослідженнях змінилася, а саме позначилася тенденція на переосмислення ключових подій і проблем без впливу марксистсько-ленінської ідеології. Висвітлено основні питання, над якими працювали дослідники, з метою застосування їх надбань в сучасних умовах та використання в пошуку нових шляхів модернізації системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, професійно-технічні навчальні заклади, кваліфікований робітник, УРСР.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасні соціально-економічні зміни, що відбуваються у суспільстві, зумовили необхідність модернізації української системи освіти відповідно до загальноєвропейських та світових трансформацій. Актуальними стали питання внесення певних змін у всі структурні компоненти навчально-виховного процесу з одночасним збереженням закономірностей, тенденцій вітчизняного досвіду, зокрема й професійно-технічного спрямування.

На сьогоднішній день ведеться інтенсивний пошук нових форм організації підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, тому погляд в історію є доцільним, щоб уникнути помилок, виявити досягнення, зберегти і примножити її здобутки. Загалом, джерельна база охоплює значний масив історичних праць науковців середини ХХ століття та сучасних дослідників. Хоча за радянської доби тема історії розвитку професійно-технічних навчальних закладів активно розроблялася, однак це відбувалося крізь призму партійної історіографії і, як наслідок, унеможливило об'єктивний розгляд низки важливих проблем.

Аналіз досліджень і публікацій... Як наукова проблема, професійно-технічна освіта та її історичний розвиток знайшли своє відображення в наукових дослідженнях О.М.Веселової, С.Я.Батишева, О.О.Булгакова, М.Ф.Пузанова, Г.І.Терещенка, Н.Г.Ничкало, І.Л.Лікарчука та ін.

Зацікавленість науковців свідчить, що сьогодні важливого значення набувають історіографічні дослідження в напрямку вивчення особливостей розвитку системи профтехосвіти та творче застосування їх надбань в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті... **Мета статті** – висвітлити та проаналізувати наукові дослідження у галузі професійно-технічної освіти України другої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу... Питання підготовки кваліфікованих кадрів у системі професійно-технічної освіти висвітлювали О.М.Веселова [3], І.К.Воеводський [4], Н.І.Глазунова [5],

В.А.Короткий [8], які зупинялися на проблемах розвитку профтехосвіти в досліджуваний період. Так, Н.І.Глазунова [5] детально аналізує діяльність партійних органів різного рівня в управлінні підготовки кваліфікованих робітників, розглядає зміст і сутність основних партійних документів, вводить у науковий обіг велику кількість матеріалу з центральних і місцевих архівів.

Особливої уваги заслуговують праці М.П.Соловйова (розвиток професійно-технічної освіти в СРСР у 1966-1975 роках) [20], М.О.Яценко (розвиток професійно-технічної освіти в західних областях УРСР у 1944-1969 роках) [22], О.Л.Хромової (розвиток середніх професійно-технічних училищ в УРСР у 1969-1975 роках) [21]. У роботах висвітлюється процес формування соціалістичної професійно-технічної школи. Автори вважають, що в основу підготовки робочих кадрів мають бути покладені основні положення марксистсько-ленінської теорії.

Питання теорії та історії професійно-технічної освіти знайшли широке відображення у творах С.Я.Батишева, який у своїх працях неодноразово зупинявся на проблемах профтехосвіти. Так, монографію «Формування кваліфікованих робочих кадрів у СРСР» [1] автор присвячує проблемі підготовки висококваліфікованих, всебічно розвинутих кадрів, що мають широкий кругозір і ґрунтовні технічні знання. В роботі розглядаються шляхи удосконалення навчального процесу і підвищення якості знань учнів, зміст навчання у професійно-технічних училищах, які готують кваліфікованих робітників із середньою освітою, ефективність ступеневої системи підготовки і підвищення кваліфікації працівників на підприємстві.

Колективом авторів під керівництвом С.Я.Батишева була створена узагальнююча праця з історії розвитку радянської системи профтехосвіти «Нариси історії професійно-технічної освіти в СРСР» [15], в основу якої покладено процес розвитку підготовки кваліфікованих робітників у зв'язку із соціально-економічним та культурним розвитком країни. Дослідники також висвітлюють питання підготовки і підвищення кваліфікації робітників у профтехучилищах і на виробництві, детально зупиняючись на теорії навчання. Доречі, у 1982 році на сторінках журналу «Професійно-технічна освіта» провідними вченими зроблений аналіз даної монографії [12].

Особливої уваги заслуговують дослідження О.О.Булгакова, які присвячені аналізу теорії і практики навчання в закладах системи професійно-технічної освіти. Так, у книзі «Професійно-технічна освіта в СРСР на сучасному етапі» [2] автор зупиняється на проблемі становлення і розвитку профтехосвіти у СРСР, аналізує процес навчання і виховання молодшої робочої зміни, розглядає вплив науково-технічного прогресу на працю робітника. О.О.Булгаков досить детально описує створення середніх профтехучилищ, виникнення нових професій, наводить приклади співробітництва з іншими країнами в галузі профтехосвіти.

Розвиток форм і методів підготовки робітників вивчав М.Ф.Пузанов, який у своїй книзі аналізує методи навчання, зміст навчальних планів і програм різних шкіл, училищ, курсів, висвітлює питання організації та методики виробничого і теоретичного навчання при підготовці робітників різних галузей народного господарства [18].

У 80-тих роках ХХ століття продовжувалися дослідження проблем історії розвитку професійно-технічної освіти в Україні, результати яких були опубліковані в багатьох працях.

Особливої уваги заслуговує праця М.Ф.Пузанова, Г.І.Терещенка «Нариси історії професійно-технічної освіти в Українській РСР» [19], в якій поетапно досліджено розвиток системи профтехосвіти в Україні, але цей процес розглянуто крізь призму професійно-технічної освіти СРСР. Автори не достатньо уваги приділили основним нормативним документам, які приймалися саме урядом Української РСР з проблем профтехосвіти.

Також під керівництвом Г.І.Терещенка у 1988 році виходить довідникове видання [10], в якому хронологічно приведені документи, постанови та рішення Комуністичної партії і Ради Міністрів УРСР з питань підготовки та виховання кваліфікованих робітників у закладах системи профтехосвіти з 1940 по 1987 рр.

У цей же період з'являється нарис з історії професійно-технічної освіти П.Т.Лукашенка і Є.І.Варди «Покликання» [11], у якому розповідається про становлення професійно-технічної освіти в Україні у дореволюційний період, висвітлюється роль Компартії і комсомолу в її розвитку за 70 років існування Радянської влади. Праця насичена фактичним матеріалом і побудована на невеликих розповідях про людей, які стояли біля витоків профтехосвіти країни, проаналізовано роль професійно-технічних навчальних закладів у підготовці кваліфікованих робітників та у формуванні виробничих навичок.

Питання історії профтехосвіти висвітлювалися у періодичних виданнях. Так, вчені С.Я.Батишев і Є.Г.Осовський відмічають, що за останні 10-15 років проведена значна робота по вивченню історії підготовки кваліфікованих робітників в СРСР, видані праці, присвячені питанням розвитку профтехосвіти і педагогічної думки на різних етапах та в окремих регіонах, ставлять нові завдання перед істориками, вказують на недоліки в ряді досліджень [7, с.12-13].

З проголошенням державної незалежності України, ситуація в історичних дослідженнях змінилася. Було опубліковано ряд праць, в яких досліджені питання розвитку профтехосвіти у різні періоди та запропоновані нові підходи до їх розгляду. Результатом цього в історичній та педагогічній науці позначилася тенденція на переосмислення ключових подій і проблем розвитку системи професійно-технічної освіти без впливу марксистсько-ленінської ідеології.

Підготовку кадрів у профтехучилищах сільськогосподарського профілю в Україні у 1969-1994 рр. вивчав В.О.Зайчук [6]. Він проаналізував історичний аспект проблеми підготовки кадрів для села у закладах профтехосвіти, нові підходи до розробки навчальних планів і програм для сільських профтехучилищ, питання кваліфікаційної характеристики як основи для опрацювання навчальних планів, визначив шляхи науково-методичного забезпечення безперервної сільськогосподарської освіти в нових соціально-економічних умовах [6, с.7].

Беззаперечним є те, що у 1969 році в історії радянської профтехосвіти розпочався новий етап, наслідками якого стало створення єдиного типу навчального закладу – це перехід професійно-технічних навчальних закладів на підготовку кваліфікованих робітників із загальною середньою освітою [17, с.90]. Вагомим внеском у дослідженні розвитку професійно-технічної освіти цього періоду є праця О.М.Коханка [9], у якій висвітлюються соціально-економічні передумови переходу до підготовки кваліфікованих робітників з середньою освітою, визначаються основні етапи цієї підготовки в навчальних закладах профтехосвіти, розкриваються особливості поєднання професійної і загальноосвітньої підготовки у середніх ПТУ в Україні. Ця ж проблема знайшла своє відображення у книзі «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у десятій п'ятирічці» [13], де через призму ідеологічних установок того періоду висвітлено значимість створення середніх профтехучилищ у справі розбудови соціалізму.

Проблеми управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти вивчав В.В.Олійник [14], який на підставі літературних джерел, архівних документів охарактеризував соціально-економічні умови становлення та розвитку системи управління, розкрив методологічні особливості підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти в сучасних умовах, зокрема на основі моделей відкритої освіти та дистанційного навчання.

У 2004 році виходить перше енциклопедичне видання «Профтехосвіта України: ХХ століття» – історико-педагогічна праця творчого пошуку авторського колективу видатних вчених, присвячена висвітленню досвіду підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на різних історичних етапах. Не можна не погодитися зі словами В.Г.Кременя: «Така справді унікальна книга, присвячена професійно-технічній освіті України як невід'ємній складовій не тільки освітньої системи, але й історії народу, його економічного потенціалу, виходить вперше у нашій державі» [17, с.3]. У виданні висвітлено особливості розвитку системи профтехосвіти у різних регіонах України, відтворено основні напрямки державної політики щодо підготовки кваліфікованих робітників. До книги увійшли документи і матеріали із фондів 54 архівів України, збірників законів та розпоряджень, статистичних збірників та інших видань, які систематизовано у хронологічному порядку. Представлено короткі розповіді про педагогів і керівників професійно-технічних навчальних закладів, науковців і громадських діячів (1757 персоналій), що висвітлюють життєвий шлях і педагогічний доробок на ниві профтехосвіти. Вміщено бібліографічний покажчик, що охоплює назви видань і публікацій з проблем підготовки кваліфікованих робітників, виданих в Україні більше ніж за сто років [17, с.8].

Питанням організації виробничої практики у професійно-технічних училищах швейного профілю в Україні у другій половині ХХ століття присвячено дослідження Т.І.Попової [16], в якому систематизовано погляди видатних педагогів, учених, діячів освіти на сутність організації виробничої практики, визначено етапи її становлення й удосконалення, особливості організації у досліджуваній період.

Висновки... Таким чином, у радянській та сучасній українській історіографії певною мірою знайшли відображення різні напрямки перетворень у галузі професійно-технічної освіти другої половини ХХ століття. Особливістю радянських праць є акцент на тоталітарній ідеології у досягненні поставлених завдань. Однак ми не можемо заперечувати значущість досліджень науковців того періоду, які створили досить ґрунтовну картину історії розвитку профтехосвіти. Сучасні дослідники по-новому підходять до аналізу і оцінок фактичного матеріалу, використовуючи доробки своїх попередників, для більш повного вивчення перетворень в системі підготовки кваліфікованих робочих кадрів в Україні.

Слід зазначити, що проведене дослідження не претендує на висвітлення всіх аспектів розвитку професійно-технічної освіти в Україні у зазначений період. На нашу думку, подальшої розробки потребує розгляд історіографії профтехосвіти в окремих регіонах, аналіз навчально-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів протягом другої половини ХХ століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Батышев С. Я. Формирование квалифицированных рабочих кадров в СССР / С. Я. Батышев. – М. : Экономика, 1971. – 214 с.
2. Булгаков А. А. Профессионально-техническое образование в СССР на современном этапе / А. А. Булгаков. – М. : Высшая школа, 1977. – 311 с.
3. Веселова А. М. Подготовка и воспитание квалифицированных кадров рабочего класса в системе профтехобразования Украинской ССР (1966-1970 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «История СССР» / А. М. Веселова. – К., 1982. – 24 с.
4. Воеводский И. К. Профессионально-техническая подготовка специалистов среднего звена и квалифицированных рабочих для тяжелой индустрии СССР (1917-1980 гг.) : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / И. К. Воеводский. – Казань, 1981. – 34 с.
5. Глазунова Н. И. Подготовка рабочей смены (Развитие системы профессионально-технического образования. 1959-1987 гг.) / Н. И. Глазунова. – К. : Вища шк. Голов. изд-во, 1987. – 199 с. : ил. – Библиогр. : с. 191–198.
6. Зайчук В. О. Зміст і форми підготовки кадрів у профтехучилищах сільськогосподарського профілю в Україні (1969-1994 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. О. Зайчук. – Івано-Франківськ, 1994. – 30 с.
7. История профтехобразования: итоги, задачи, проблемы / С. Батышев, Е. Осовский // Профессионально-техническое образование. – 1984. – № 4. – С. 12–13.
8. Короткий В. А. Подготовка квалифицированных кадров рабочего класса в системе профессионально-технического образования во второй половине 70-х годов (на примере Украинской ССР) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «История СССР» / В. А. Короткий. – К., 1990. – 16 с.
9. Коханко О. М. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969-1994 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / О. М. Коханко. – К., 1995. – 299 с.
10. КПСС, Советское государство о подготовке молодой смены рабочего класса. 1940-1987 гг. / сост. Г. И. Терещенко, И. Ф. Курас, Н. Г. Ничкало и др. ; предисл. Г. И. Терещенко. – К. : Вища шк. Головное изд-во, 1988. – 416 с.
11. Лукашенко П. Т. Покликання. Нариси з історії професійно-технічної освіти / П. Т. Лукашенко, Є. І. Варда. – К. : Видавництво «Молодь», 1988. – 124 с.
12. Монография по истории профтехобразования / Д. Шелест, Г. Терещенко // Профессионально-техническое образование. – 1982. – № 9. – С. 63.
13. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у десятій п'ятирічці / Л. В. Артемова, Є. С. Березняк, В. О. Білоусова та ін. ; редкол. : В. Ю.Тараненко (голова) та ін. – К. : Рад. школа, 1981. – 335 с.
14. Олійник В. В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : [моногр.] / В. В. Олійник. – К. : Міленіум, 2003. – 594 с.
15. Очерки истории профессионально-технического образования в СССР / редкол. : С. Я. Батышев (Гл. ред.) и др. – М. : Педагогика, 1981. – 351 с.
16. Попова Т. І. Педагогічні умови організації виробничої практики у професійно-технічних училищах швейного профілю в Україні (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Тетяна Іванівна Попова. – Харків, 2007. – 329 с.
17. Профтехосвіта України: ХХ століття: Енциклопедичне видання / за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вид-во «АртЕк», 2004. – 876 с. : іл.
18. Пузанов М. Ф. Развитие форм и методов подготовки рабочих / М. Ф. Пузанов. – [2-е изд., перераб. и доп.], – М. : Высш. школа, 1978. – 334 с.
19. Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР / М. Ф. Пузанов, Г. И. Терещенко. – К. : Вища школа. Головное изд-во, 1980. – Яз.рус. – 232 с.
20. Соловьев Н. П. Основные направления развития профессионально-технического образования в СССР (1966-1975 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «История СССР» / Н. П. Соловьев. – М., 1978. – 25 с.
21. Хромова О. Л. Развитие средних профессионально-технических училищ в Украинской ССР (1969-1975 гг.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / О. Л. Хромова. – К. : 1980. – 167 с.
22. Яценко Н. А. Развитие профессионально-технического образования в западных областях УССР (1944-1969 гг.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Н. А. Яценко. – Одесса, 1973. – 21 с.

**Аннотація
Е.І.Данилова**

**Анализ научных исследований в области профессионально-технического образования Украины
(вторая половина ХХ столетия)**

В статье раскрыта сущность и проведен теоретический анализ ряда исследований ученых советского периода и современности относительно развития профессионально-технического образования Украины второй половины ХХ века. Главной особенностью истории развития профтехобразования в советские времена было то, что данная проблема рассматривалась сквозь призму партийной историографии. С провозглашением независимости Украины, ситуация в исторических исследованиях изменилась, а именно обозначилась тенденция на переосмысление ключевых событий и проблем без влияния марксистско-ленинской идеологии. Отражены основные вопросы, над которыми работали исследователи, с целью

применения их достижений в современных условиях и использования в поиске новых путей модернизации системы подготовки квалифицированных рабочих кадров.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, профессионально-технические учебные заведения, квалифицированный рабочий, СССР.

Summary

O.I.Danylova

Analysis of Scientific Researches in the Field of Vocational Training of Ukraine (the Second Half of the Twentieth Century)

This article deals with the nature and the theoretical analysis of the numbers of scientists researches of the Soviet period and the present as for the development of vocational training in Ukraine of the second half of the twentieth century. The main feature of the history of vocational training in the Soviet era was that the problem was seen through the prism of party historiography. With the proclamation of the independence of Ukraine, the situation in historical researches has changed, namely trend of rethinking of key events and problems without affecting of Marxist-Leninist ideology has appeared. The basic questions on which the researchers were working with the purpose of using of their achievements in modern conditions and using in searching the new ways of modernization of training system of skilled workers are explained.

Key words: vocational training, vocational training establishments, skilled worker, USSR.

Дата надходження статті: «8» жовтня 2013 р.

УДК 37.03+378.1:347.96:37.03(045)

О.І.ДЕНИЩИК,

кандидат педагогічних наук
(м.Хмельницький)

Моральне виховання майбутніх юристів: історіографічний аналіз проблеми

У статті аналізується малодосліджена проблема морального виховання студентської молоді і, зокрема майбутніх юристів в умовах вищого навчального закладу. Вивчення сукупності праць видатних філософів, педагогів та правників, історико-педагогічної та юридичної літератури, публікацій і наукових досліджень, творів відомих письменників та поетів дало змогу обґрунтувати проблему формування моральної культури та професійно необхідних якостей фахівців у галузі права.

Ключові слова: етика, мораль, студенти, моральне виховання юристів, моральна культура, вищі навчальні заклади.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Нагальні проблеми розбудови демократичної та правової держави, інтеграція в європейське співтовариство, зіткнення з новими загрозами та викликами (тероризмом, екстремізмом, ксенофобією тощо), участь України в складних і суперечливих глобалізаційних процесах, становлення судової гілки влади, реформування прокуратури та інших правоохоронних органів зумовлюють необхідність у гуманізації та демократизації всіх сфер суспільного життя, формування громадянського суспільства, подолання моральної кризи та масових проявів правового нігілізму.

Конституційне визнання людини найвищою соціальною цінністю, зростання уваги до прав людини та завдання їх реального забезпечення докорінно змінили принципи юридичної діяльності та наповнили роль правника у суспільстві новим змістом.

Юриспруденція є найбільш соціально обумовленою сферою професійної діяльності. Тому, враховуючи значення та особливості професії юриста, персональну відповідальність фахівців щодо вирішення на належному рівні питань захисту прав і свобод людини і громадянина, актуальність морального виховання цієї категорії спеціалістів є очевидною. Ігнорування ними загальнолюдських та правових цінностей, моральних принципів і норм призводить до деформації моральної та правової свідомості, порушень законності, зловживання владою та службовим становищем, всюдозволеності, користолюбства, несправедливості, хабарництва та корупції. Ось чому моральне виховання майбутніх юристів, вивчення ними етичних проблем своєї професії, знання та практичні навички дотримання норм моралі у процесі навчання, виконання службових обов'язків та у вільний від роботи час є важливими чинниками формування особистості професіонала ХХІ століття з високим рівнем моральної культури.

Сьогодні вища освіта в Україні переживає процес модернізації, який пов'язаний не тільки з підвищенням якості освіти, але й з необхідністю ускладнення змісту виховання, акцентування